

לכבוד משפחת בעלז

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

פרקים ה-ט' הינם המשך המבוא לספר דברי הימים, בו מפורטים אילנות היוחסין של השבטים השונים. הקושי המרכזי בהבנת הרשימות הוא האופי האקלקטי שלהן. הרשימות נאספו בתקופות שונות: חלקן היו רשימות משפחתיות, חלקן חוברו לצרכים רשמיים כמו מפקדי העם, שירות צבאי וגביית מיסים. רשימות קדומות מאוד עומדות לצד רשימות מימי נחמיה, כולן ברצף אחד. בניגוד לרושם המסחרר וחסר הפשר שיש לקריאה הראשונית ברשימות, עיון מדוקדק בהן יוצר הכנה לקראת הספר ומגמותיו העיקריות. הרשימות מציגות לנו את העם שאת תולדותיו מתכוון הספר לתאר, את קשריו העמוקים והרציפים לארץ בה הוא יושב. ארגון הרשימות ממחיש את רעיון הבחירה בעם ישראל ובבית דוד ומדגיש את מרכזיותם של בית דוד ושל המקדש.

1.

אחד הפרשנים הבודדים שכתבו פירוש עקבי לדברי הימים היה הרד"ק. קראו את הקדמתו לפירושו לספר, מה לדעתו עיקר הספר ומדוע מופיעים בו נושאים נוספים? מהי מטרת רשימות היחס לדעתו?

הקדמת רד"ק לספר דברי הימים: אמר דוד בן קמחי ז"ל זה הספר ספר דברי הימים מכתבי הקודש, ובכללם נכתב, לפי שיש בו ספור דברי הימים למלכי יהודה. והתחיל לספר היחס מאדם ועד נח דרך קצרה, ומנח ועד אברהם ומאברהם עד דוד, כי הוא העיקר.

לפיכך הניח לספר יחס בני ישראל כולם אל יהודה עד בואו אל דוד, ואחר כן סיפר מיחס שאר השבטים, להודיע מספרם בימי דוד. וכל מה שהזכיר בינתיים מיחסי האומות לספר יחוס העולם על סדר כמו שנכתב בספר בראשית, ובשאר היחסים כולם הולך ומקצה, וסיפר גם כן מלכי אדום, לפי שמלכו מהם לפני מלך בבני ישראל שמונה מלכים, ומלכיהם אחד עשר. וכל מלכיהם לא היו מלך בן מלך, אלא שהיו מולכים עליהם מלכים ממקומות אחרים, לפי התגברות אנשי המקומות ההם עליהם. ומלכות בית דוד מלך בן מלך, ובכל מה שקדמה מלכותם לא עמדה לפני מלך ישראל הראשון והוא דוד, כמו שאמר: "ויהי אדום עבדים לדוד" כי אף על פי שמלך שאול בישראל תחילה, לא היה עיקר המלכות ולא מלך כי אם שנתים, ואע"פ כן הוא נלחם בהם ולא יכלו לעמוד מפניו ודוד הכניעם. ומלכות בית דוד הוא העיקר בקבלה ובנבואה מיעקב אבינו וממשה רבינו עליו השלום, כי יעקב אמר: "לא יסור שבט מיהודה", ומשה אמר: "שמע ה' קול יהודה".

ואמרו רבותינו ז"ל, כי זה הספר כתב עזרא, ובאמת קודם עזרא נכתבו דברי הימים למלכי יהודה, כמו שאמר בספר מלכים, אלא שלא חובר עדין לכתבי הקודש, אלא שהיה נכתב ספר לבדו בדברי הימים למלכי יהודה וכן דברי הימים למלכי ישראל היו נכתבין בספר, אלא שאותו ספר לא חובר אל כתבי הקודש לפי שלא עמדה מלכות ישראל... אבל ספר דברי הימים למלכי יהודה חובר אל כתבי הקודש כמשפט לספר בו דברי מלכי יהודה וגלותם עד עלותם מהגלות. וממלכות בית דוד היה נשיא עליהם זרובבל בן שאלתיאל בן בנו של יהויכין. וכן ייחס בזה הספר עזרא המלכות עד זרובבל, וחיבר עזרא זה הספר בכתבי הקודש על ידי חגי זכריה ומלאכי הנביאים האחרונים. וחיברו עם הכתובים ולא עם הנביאים לפי שהוא ספור דברי הימים, אע"פ שיש בכללם קצת נבואות אחר שעיקרו נכתב לספר דברי הימים והיחסים נכתב ונכלל עם הכתובים, כמו ספר רות שנכתב לספר יחס דוד ונכתב עם הכתובים גם כן. ויש בספר הזה דברים שתומים מאד ודברים חלוקים עם דברי שמואל ומלכים.

ולפי שהספר הוא ספור דברי הימים, לא הרגילו ללמדו, ולא ראיתי לאחד מן המפרשים שהשתדלו בפירושו, אלא שמצאתי הנה בנרבונא פירושים בזה הספר, לא ידעתי שמות מחבריהם, וראיתי כי הולכים דרך הדרש ברוב. ושאל ממני משכיל אחד מגירונא מתלמידי אדוני אבי לפרשו וראיתי לתת את שאלתו, ולא כתבתי פסוק אחר פסוק אלא פסוקים הצריכין פירוש וזה החלי בעזרה המלמד לאדם דעת.

2.

ספר דברי הימים נכתב בתקופה הפרסית ומיוחס לעזרא ולנחמיה.

א | קראו את הגמרא וציינו לעצמכם כיצד תומכת הגמרא בייחוס ספר דברי הימים לעזרא ונחמיה?
בבא בתרא יד: - טו: סידרן של כתובים: רות וספר תהלים, ואיוב ומשלי, קהלת, שיר השירים וקינות, דניאל ומגילת אסתר, עזרא ודברי הימים... עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים עד לו. מסייעא ליה לרב, דאמר רב יהודה אמר רב: לא עלה עזרא מבבל עד שיחס עצמו ועלה. ומאן אסקיה? נחמיה בן חכליה.

ב | נסו לחשוב כיצד יכולות רשימות היחס להיות בעלות תפקיד משמעותי בתקופת עזרא ונחמיה- מה עשויה להיות משמעותן לנושאים שהיו מרכזיים בתקופה זו: התיישבות בארץ וחלוקה לנחלות, נישואי תערובת, הקמת המקדש ותפקידי הכהנים והלוויים ועוד. שימו לב לאילנות היוחסין של בני התקופה: יהושע הכהן הגדול בן יהוצדק (ה',מ-מא); זרובבל (ג',י-ט); רשימת היושבים בירושלים בפרק ט'.

3.

רשימות היחס של בני לוי (ה',כז-ו',סו) ארוכות ומפורטות ועולות בהיקפן על רשימות היחס של שאר שבטי ישראל. הספר מבליט את חשיבותו של שבט לוי ומעמדו המיוחד בקרב עם ישראל. פרק ו' מדגיש הן את

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

חשיבותו של שבט לוי והן את מקומו של דוד ביצירת סדרי המקדש. עיינו בפרק ו' פס טז-יז, עמדו על תפקידי הכהנים והלוויים ועל תפקידו של דוד בהכנות למקדש. השוו גם לדה"ב ז', ו; כ"ג, יח; כ"ט, כו; ל"ה, טו.

4.

שושלת היחס של שמואל מופיעה בתוך שושלת בני לוי (ו'יג). השוו לאילן היוחסין של שמואל בשמואל א', א איזו בעיה מתעוררת מן ההשוואה? מדוע מתאים יותר ליחס את שמואל לשבט לוי מאשר לשבט אפרים? עיינו ברש"י לפסוק הנ"ל, כיצד הוא פותר את הקושי?
רש"י: אלקנה לוי היה, מבני אביאסף בן קרח, כן נתייחס בדברי הימים (ה, ח) אפרתי. יונתן תרגם: בטורא דבית אפרים (בהר אפרים) ומדרש אגדה (ילקוט שמעוני שמואל א רמז עז) אפרתי בן פלטין אבגיננס, אדם חשוב, כמו (בבא מציעא קיט א): אפריון ... לשון חן.

הרחבה: מותם של בני אפרים והיחס ליציאת מצרים

בפרק ז' מתואר אירוע המעלה שאלות פרשניות רבות. פסוקים כ-כד מספרים על אירוע בו נהרגים בני אפרים בידי אנשי גת במהלך סכסוך רועים בארץ. אפרים אביהם מתאבל עליהם ימים רבים ומתנחם בהולדת בן אחר ובבניית ערים בארץ. בהמשך הפסוקים מופיע אילן היוחסין של יהושע בן נון שמחזק עוד יותר את התמונה המתארת ישיבה רציפה בארץ ישראל בטרם היתה יציאת מצרים. תיאור זה אינו עולה בקנה אחד עם המסופר בסוף ספר בראשית, על כך שאפרים נולד ומת במצרים. זוהי אחת הדוגמאות הראשונות לסתירות (עליהן מצביע הרד"ק בהקדמתו לעיל) בין המסופר בדברי הימים לבין הידוע לנו ממקורות אחרים.

חז"ל התייחסו לתיאור זה וקשרו אותו להסבר המופיע בשמות "ולא-נָחַם אֶ-לֵהִים דָּרָךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים פִּי קָרוֹב הוּא" (י"ג, ז), **במדרש שמות רבא** (כ-יא) מתואר אירוע טרגי הקושר בין הפסוקים הקשים בפרקנו לבין יציאת מצרים: "ולא-נָחַם אֶ-לֵהִים דָּרָךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא" - למה? אלא שטענו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים, עד שלא שלם הקץ, ונהרגו מהם שלשים ריבוא. ולמה נהרגו? שחשבו מיום שנדבר (עם) אברהם בין הבתרים וטענו שלשים שנה, שנאמר: "בְּנֵי-אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוּמֵי קִנְיָת הֶפְכוּ בְיוֹם קָרְב. לֹא נִשְׁמְרוּ בְרִית אֶ-לֵהִים וּבְתוֹרָתוֹ מֵאֲנִי לְלַקֵּת" (תה' ע"ח, ט"ז). ולולי שטענו, לא יצאו. ומי חפץ להוציא אל הורג בניו? אפרים, שנאמר "וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל-הַרְגַּ בְּנָיו" (הו' ט"ז). 'והרגום פלשתים', שנאמר: " וּבְנֵי אֶפְרַיִם שׁוֹתְלָח... וְהָרְגוּם אֲנָשֵׁי-גַת" (דבה"א ז:כ-כא). והיו עצמותיהם שטוחים בדרך ועשויים חמרים חמרים, שכבר היה להם שלשים שנה שיצאו, עד שלא יצאו אחיהם ממצרים. אמר הקב"ה: אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחין בדרך יחזרו למצרים" המדרש, שלו מקבילות רבות, מתאר לנו ניסיון נועז וטרגי לצאת ממצרים בזמן השעבוד, לפני משה רבנו. הפרשנים לאורך הדורות התחבטו האם יש לדון את בני אפרים לכף זכות או לכף חובה על ניסיונם לדחוק את הקץ. בגמרא **סנהדרין צ"ב** ע"ב מזהים אותם עם אותם מתים שהחיה יחזקאל בחזון העצמות היבשות, ומעניקים להם חסד אחרון ותחיה מוקדמת.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

דברי הימים ה-ט

אולם המדרש אינו עונה על השאלה המתעוררת מהמשך הפסוקים המתארים בניית ערים בארץ בזמן שהיו ישראל במצרים. על שאלה זו עונה ר' יהודה החסיד בפירושו לשמות: אבי היה מוכיח מדברי הימים שכל זמן שהיו ישראל במצרים, היו לפעמים הולכים לארץ ישראל על קרקע יעקב אבינו והיו בונים שם כרכים, ואני סבור שדווקא זרע יוסף היו עושים ולהן היה רשות מפרעה כי מחמת כבוד יוסף פרעה נוהג בהם כבוד לתקן ולחזק ירושתן והיו מושיבין בהם דיורין ופורעין להם מס. וראיתו מדברי הימים "ובני אפרים שותלח וברד וכו'" ואחר שבע דורות אומר "ובתו שארה ותבן את בית חורון תחתון ואת העליון ואת אזן שארה" ואחרי כן אחרי חמשה דורות נון בנו יהושע בנו והלא יהושע מבאי הארץ היה, א"כ אותה שארה שהיתה בטוב ו' דורות קודם משבנתה אותם כרכים אלא על כרחך כל זמן שהיו במצרים.

בפירוש נועז זה, ממשיך ר' יהודה החסיד את הפסוקים המעטים בדברי הימים ומתאר לנו מציאות מורכבת הרבה יותר מהתמונה המצטיירת בשמות, יתכן שדברי הימים מגלה לנו שבמקביל לגלות מצרים מתקיים ישוב יהודי רציף בארץ ישראל.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555